

TÄIENDUSKOOLITUSASUTUSTE
ÕPPEKAVARÜHMA KVALITEEDI HINDAMISE
TULEMUSTE ANALÜÜS 2022-2023

HAKA

Projekti tegevusi rahastatakse ESF-i programmi „Täiskasvanuhariduse edendamine ja õppimisvõimaluste avardamine“ tegevuse 6.5. „Täiskasvanute täienduskoolituse kvaliteedi arendamine“ raames.

Analüüsi koostasid: Kaija Kumpas-Lenk, Marit Napp

Sisukord

Sissejuhatus	3
1. Õppekavarühma kvaliteedi hindamised numbrites.....	3
1.1. Hindamise tulemused	4
1.2. Kokkuvõte	6
2. Tugevused ja parendusvaldkonnad 2023. aasta hindamisotsustes.....	6
2.1. Õppekava ja õppekavaarendus	7
2.2. Õppimine ja õpetamine	15
2.3. Koolitajad	24
2.4. Ressursid	26
3. Kokkuvõtte ja järeldused	28
Üldised märkamised ja soovitused	30

Sissejuhatus

Õppekavarühma põhiskvaliteedi hindamist täienduskoolitusasutustele on HAKA (Eesti Hariduse Kvaliteediagentuur) läbi viinud alates 2022. aastast. Õppekavarühma kvaliteedi hindamine on täienduskoolitusasutuse õppekavade ning nende alusel toimuva õppe ja õppealase arendustegevuse hindamine, mille eesmärk on anda soovitusi õppe kvaliteedi parandamiseks ja tunnustada parimat kvaliteeti. Seejuures hinnatakse, kas ja kuidas vastavad valitud õppekavarühma õppekavad, õpe ning õppealane arendustegevus järgnevatele tingimustele:

- täiskasvanute koolituse seaduses ja täienduskoolituse standardis määratletud täienduskoolituse kvaliteedi põhimõtetele;
- riigisestele ja rahvusvahelistele standarditele ja arengusuundadele;
- hindamisele seatud kvaliteedikriteeriumitele.

Hindamise aluseks on [täienduskoolitusasutuse õppekavarühma kvaliteedi hindamise juhend](#). Hindamise tulemusel on võimalik asutustel saada kvaliteedimärk. 2022–2023. aastal hinnati õppekavarühmade kvaliteeti Eesti Töötukassa koolituskaardi partnerite seas.

See analüüs annab ülevaate 2022–23 läbi viidud täienduskoolitusasutuste õppekavarühma kvaliteedi hindamiste tulemustest ja avab põhjalikumalt tugevusi ja parendusvaldkondi, mis on välja toodud 2023. aastal hindamisnõukogu poolt vastu võetud hindamisotsustes.

1. Õppekavarühma kvaliteedi hindamised numbrites

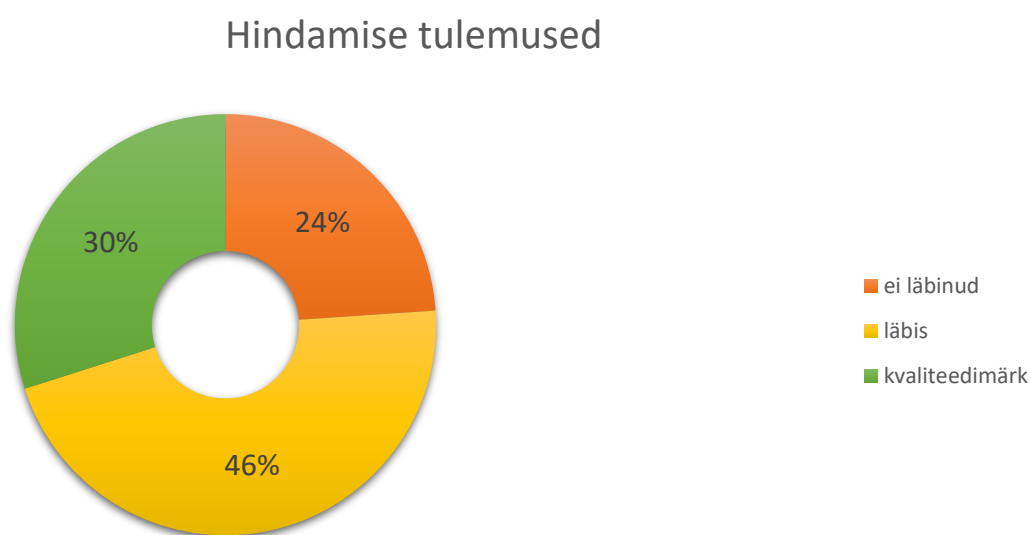
Perioodil 2022–23 viidi läbi 117 täienduskoolitusasutuse õppekavarühma kvaliteedi hindamist. Kutse osaleda said 126 asutust, kuid 9 neist loobus. 2022. aastal hinnati 15 asutust ja 2023. aastal 102 asutust.

Hindamisi viidi läbi 16 õppekavarühmas. Ühte asutust hinnati enamasti ühes, mõnel juhul ka kahes õppekavarühmas. Kõige enam hinnati asutusi juhtimise ja halduse õppekavarühmas, so 31 asutust, keeleõpe õppekavarühmas 15, sotsiaaltöö ja nõustamine õppekavarühmas 11, ülejäänud õppekavarühmades hinnati alla 8 asutuse.

Asutusi hindasid hindamiskomisjonid, mis koosnesid vähemalt kahest liikmest, kellest vähemalt üks oli erialavaldkonna ekspert ja vähemalt üks õppekava ja õppe läbiviimise ekspert.

1.1. Hindamise tulemused

Järgnevalt anname ülevaate hindamise tulemustest. Hindamisotsuste tulemused koondati Excelisse, kus viidi seejärel läbi üldistav kirjeldava statistika analüüs. Hindamisel osales 117 asutust, kellest enamik said positiivse hindamisotsuse (Joonis 1). Pea pooled hinnatud asutustest (54 ehk 46%) läbisid hindamise ning enam kui veerandile asutustest (35 ehk 30%) omistati kvaliteedimärk. Paraku ei läbinud 24% ehk 28 asutust hindamist ning said negatiivse hindamisotsuse.

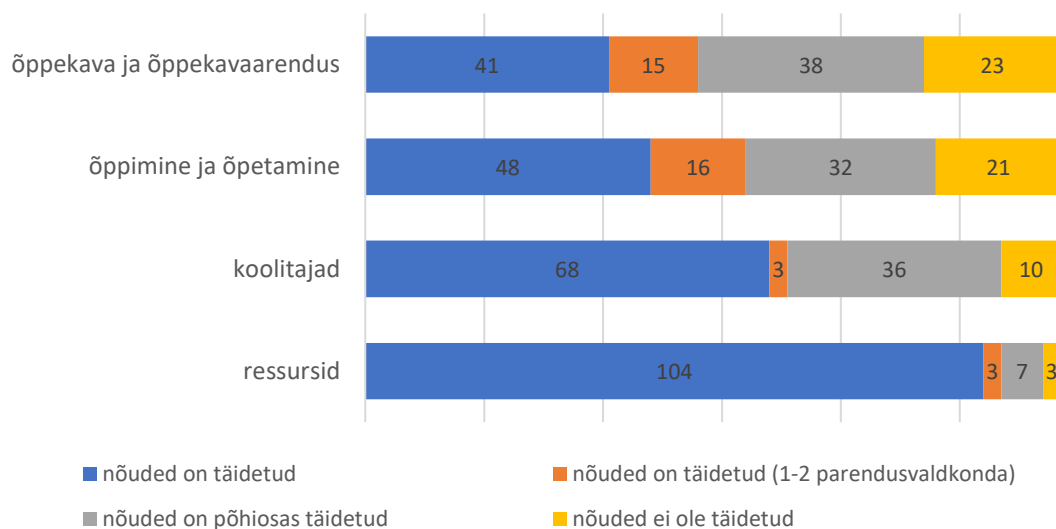

Joonis 1. Õppekavarühma kvaliteedi hindamise tulemused 2022–23. Hindamise tulemused on esitatud 21.12.2023 seisuga.

Õppekavarühmade hindamine jaotub neljaks hindamisvaldkonnaks, mille keskmes on täienduskoolituse põhiprotsessid: õppekava ja õppekavaarendus, õppimine ja õpetamine,

koolitajad ning ressursid. Joonisel 2 on toodud välja hindamise tulemused hindamisvaldkondade lõikes.

Hindamise tulemused hindamisvaldkondades (n=117)

Joonis 2. Õppekavarühma kvaliteedihindamise tulemused hindamisvaldkonniti. Hindamise tulemused on esitatud 21.12.23 seisuga.

Õppekava ja õppekavaarenduse valdkonnas olid nõuded täidetud (st kuni 2 parendusvaldkonda) pea pooltes hinnatud täienduskoolitusasutustes (56). 38 asutuses hinnati valdkond põhiosas täidetuks ning 23 asutuses ei olnud nõuded paraku täidetud.

Õppimise ja õpetamise valdkonnas olid nõuded täidetud 64 asutuses. 32 asutuses hinnati nõuded põhiosas täidetuks ning 21 asutuses tuvastati nõuetele mittevastavus.

Koolitajate valdkonnas oli probleeme nõuetele mittevastavusega vähem - see tähendab, et ligi kolmveerand (71) asutustest sai hinnanguks "nõuded on täidetud". 36 asutuses hinnati nõuded põhiosas täidetuks ning 10 asutuses ei olnud nõuded täidetud.

Ressursside valdkonnas asutustel probleeme üldjuhul ei esinenud – tervelt 107 asutuses hinnati nõuded täidetuks. 7 asutuses hinnati nõuded põhiosas täidetuks ja vaid kolmes ei olnud nõuded täidetud.

1.2. Kokkuvõte

Kirjeldava statistika analüüs annab hea ülevaate õppekavarühma kvaliteedi hindamise tulemustest. 117 hinnatud asutustest läbis hindamise (kas positiivselt, kõrvaltingimuse või kvaliteedimärgiga) 89 asutust, 28 asutust kukkusid paraku hindamise läbi. See tulemus näitab, et **76% hinnatud asutustest vastavad õppekava, õpe ning õppealane arendustegevus nii täiskasvanute koolituse seaduses ja täienduskoolituse standardis määratletud täienduskoolituse kvaliteedi põhimõtetele, riigisisestele ja rahvusvahelistele standarditele ja arengusuundadele kui ka hindamisele seatud kvaliteedikriteeriumitele.**

Hindamisvaldkondade kirjeldavast analüüsist nähtub, et **enim väljakutseid esineb õppekava ja õppekavaarenduse ning õppimise ja õpetamise valdkondades** – veidi alla veerandil hinnatud asutustest olid neis nõuded täitmata. Samaaegselt said 71 asutust nendes kahes valdkonnas hinnanguks “nõuded on põhiosas täidetud”, mis viitab samuti õppe ja õppe läbiviimisega seotud probleemidele paljudes asutustes.

Koolitajate hindamisvaldkonnas olid nõuded valdavalt täidetud või põhiosas täidetud. See näitab, et suuremas osas hinnatud asutustest (107) on kvalifitseeritud ja kogunud koolitajad. Kõige vähem probleeme esines ressursside valdkonnas, kus nõuded hinnati mittetäidetuks üksnes kolmes asutuses.

Järgnevas peatükis antakse põhjalik ülevaade 2023. aasta hindamistel selgunud tugevustest ja parendusvaldkondadest hindamisvaldkondade lõikes.

2. Tugevused ja parendusvaldkonnad 2023. aasta hindamisotsustes

Hindamisotsustes esitatud tugevuste ja parendusvaldkondade analüüsimiseks kasutati kvalitatiivset sisuanalüüsi. Andmeid analüüsiti tervikuna ja hindamisvaldkonnast lähtuvalt, mitte iga koolitusasutuse hindamisotsust eraldi. Igale hindamisvaldkonnale määrati vastutav analüüsija, kes valideeris selle hindamisvaldkonna analüüsi põhimõtteid teise analüüsijaga. Ühiselt lepidi kokku kodeerimise põhimõtted, koodide ebakõla ilmnemisel lepidi ühtne kood kokku ühisel arutelul. Seejärel koostati enamikele hindamisvaldkondadele

koodipuud, mis olid aluseks tulemuste kirjutamisel. Eriarvamuste ilmnemisel leiti konsensuslikud lahendused.

2023. aastal võeti vastu 102 hindamisotsust, millest lähtuvalt on koostatud järgnev analüüs. Hindamisotsustes toodi välja 318 tugevust ja 644 parendusvaldkonda, oli ka koolitusasutusi, mille puhul ei toodud välja ühtegi tugevust ja/või ühtegi parendusvaldkonda. Järgnevalt on esitatud iga hindamisvaldkonna tugevused ja parendusvaldkonnad.

2.1. Õppekava ja õppekavaarendus

Õppekava ja õppekavaarenduse tugevused 2023. aasta hindamisotsustes

Hindamiskomisjonid nimetasid 76 õppekava ja õppekavaarenduse tugevust. Õppekava tugevustena toodi välja personaalset lähenemist õppijale, õppekava kirjeldusi, ja õppekava rakendamist. Õppekava arenduse tugevustena märgiti kvaliteeti, õppekava arendamist ja õppekava koostajaid.

Hindamiskomisjonide hinnangul on õppekavade suurimaks tugevuseks **õppekavade arendus**. Õppekavasid arendatakse lähtuvalt kehtivatest õigusaktidest (nt TäKS), juhendmaterjalidest, programmidest jm valdkonna suunistest (nt Edu ja Tegu Ettevõtlusprogramm). Paljusid õppekavu arendatakse koostöös ettevõtjate, valdkonna praktikute, tööandjate või erialaliitudega. On ka asutusi, kes kaasavad koolituste vilistlasi õppekavade arendamisse. Esile tõsteti neid asutusi, kes arendasid õppekavu sihtrühma vajadustest lähtuvalt, olgu selleks siis tööandjad või õppijad. Märkimist leidis läbimõeldud ja kokkulepitud õppekava arendusprotsess ja selle rakendamine ning pideva kvaliteedi poole püüdlemine. Näiteks üks asutus kasutas õppekava analüüsimisel ja arendamisel Demingi ringi. Tugevuseks peeti ka õppekavade regulaarset ja meeskonnas arendamist (koolitajad, koolitusasutuse juht ja koolitusjuht). Selleks, et koolitajatel oleksid pädevused õppekavasid süsteemselt arendada, tõsteti esile koolitajate koolitamist õppekavaarenduse teemadel. Paindlikult üles ehitatud õppekavad, kus koolitaja saab õppekava ellu viies valida õppijate vajadustest lähtuvaid õppemeetodeid leidis samuti tunnustamist.

Hindamiskomisjonid tunnustasid koolitusasutusi ka selle eest kui selgelt, asjakohaselt terviklikult ja põhjalikult oli õppekava kirja pandud. Õppekava kirjelduse puhul hinnati enim põhjalikkust, näiteks kui õppekava sisaldas oskuste omandamise ajakulu, et õppija teaks kaua tal teemade läbimine aega võtab. Hinnati ka õppekava mahu, sisu, õpiväljundite, sihtrühma asjakohasust, sidusust ja selget esitamist. Kui info on kasutajasõbralikult esitatud ja kergesti kättesaadav, siis loob see eeldused enamate õppijate koolitusele tulekuks.

Lisaks õppekavade süsteemsele arendusprotsessile ja selgelt kirja panemisele töid hindamiskomisjonid esile ka õppekavade läbimõeldud elluviimist. Ennekõike tunnustati õppija vajadusest ja eripäradest lähtumist õppekavade elluviimisel, see eeldab õppijate soovide kaardistamist õppejõu või koolitusasutuse poolt.

Õppeprotsess on üles ehitatud kujul, mis võimaldab õppijad kaasata koolituse eesmärkide ja teemade arutellu ning selgitada välja auditooriumi jaoks olulisemad teemad. /väljavõte hindamisotsusest/

Õppekavades ollakse paindlikud konkreetsete ülesannete andmise osas ning lähtutakse grupi poolt antud sisendist, nt koostatavate roogade valik otsustatakse üheskoos arvestades õppijate taset ja vajadusi. /väljavõte hindamisotsusest/

Tunnustati õppekava, milles toimus praktiline õpiväljundite omandamise hindamine, mis lähtus reaalsest juhtimissituatsioonidest ja ülesannetest ja vestlusklubide formaati, mis aitas õpitud kinnistada. Õpitu kinnistamise ja õppimise hindamiseks kasutati ka refleksioone, mida viidi läbi iga mooduli lõpus, et koolitaja ja õppijad saaks teada, kuidas on aru saadud, kas on vaja midagi täiendavalt selgitada või koos läbi teha.

Üks koolitusasutus kaasas õppijaid koolitusmaterjalide väljatöötamisse, kus koolituse tagasiside põhjal koostöös õppijatega koostati koolitusele õpik. Õppijakesksusega arvestasid ka need koolitusasutused, kes pakkusid koolitust mitmes keeles, et keeleoskus ei saaks õppimisel takistuseks.

Mitmed koolitusasutused on õppimiskeskse lähenemise viinud õppekava elluviimisest kaugemale ja lähenevad õppijatele personaalselt peale koolitust. Näiteks hoiavad vilistlastega kontakti, et teada, kuidas neil läheb. Osad asutused pakuvad peale koolituse

lõpetamist tunnist tasuta konsultatsiooni, et toetada koolituse läbinuid ettevõtlusega alustamisel. On asutusi, kes aitavad õppijatel peale koolitust töökohta leida.

Lisaks märkasid ja tunnustasid hindamiskomisjonid õppekavade koostajaid ning nende professionaalsust. Mitmed õppekavade koostajad olid valdkonna edendajad, kes näiteks osalenud kutsestandardi väljatöötamise töörühmas või rahvusvahelise väljaõppega praktikud, kes oma kompetentsi tõendavad iga aastaselt rahvusvahelisel atesteerimisel. Tunnustati õppekava koostajate põhjalikku pühendumust. Ühes asutuses on süsteem, kus uuele õppekava koostajale (koolitusjuhile) määratakse mentor, et tagada õppekavade järjepidev kõrge tase.

Õppekava ja õppekavaarenduse parendusvaldkonnad 2023. aasta hindamisotsustes

Kõige enam parendusvaldkondi oli hindamiskomisjonide hinnangul õppekava ja õppekavaarenduse hindamisvaldkonnas, kokku 359. Kui vaadata selle hindamisvaldkonna märksõnu eraldi, siis õppekavale oli märkimisväärselt rohkem parendusettepanekuid kui õppekava arendusele – näiteks õppekava puhul tõid hindamiskomisjonid rohkelt parendusvaldkondi õppekava kirjeldusele ja õppekava sisule, mõnevõrra vähem õppekava sidususele ning õppekava rakendamisele.

Õppekava kui dokumendi kirjelduse osas märgiti ära pea kõikvõimalikud aspektid ja nende kombinatsioonid, mis saavad õppekavast kas puudu olla või on ebaselgelt kirja pandud või ei vasta TäKS-ile. **Õppekava kirjeldusest** olid puudu näiteks koolituse pealkiri, õppekavarühma nimetus, eesmärk, õpiväljundid õpingute alustamise tingimused, sihtrühm, sisu teemad, auditoorne töö ja selle kirjeldus, iseseisva töö kirjeldus, praktika sisu kirjeldus, õppematerjalide loend, õppe maht, erinevate õppekava osade mahud, praktilise õppe osakaalud õppe mahust, auditoorse töö osakaal, iseseisva töö ja praktiliste ülesannete mahud, kuidas koolitust läbi viiakse (meetodid), hindamismeetodid ja hindamiskriteeriumid, lõpetamise tingimused, õppekava kohustuslikud komponendid lähtuvalt TäKS-ist, koolitajate kvalifikatsiooni miinimumnõuded, õppekeskkonna kirjeldus.

Samade aspektide puhul oli info ka ebaselgelt kirja pandud. Näiteks sihtrühma kirjeldus on ebatäpne, eksitav ja ei selgu, kes on koolitusele oodatud, koolituse kirjeldus sisaldab viiteid vananenud kutsestandardile, õigusaktidele või tegevusloale, kutsestandardile viitamine

vale, õppe maht ei ole esitatud akadeemilistes tundides, osa õppe mahust ei ole arvestatud koolituse hulka (iseseisev töö, praktika), õppematerjalide loetelu ei ole aja- ja asjakohane, ei vasta koolituse sisule, õpiväljundite hindamine ei ole selgelt kirja pandud, hindamiskriteeriumid üldised ja segased, hindamismeetodid ei ole õigesti esitatud, ei ole arusaadav, kas tegu on baas- või sissejuhatava koolitusega, info paigutus õppekavas (vale teema all info), mõistete kasutamine ebatäpne ja ühtlustamata (tunnistus vs tõend, praktika vs iseseisev töö), koolituse pealkiri mitmeti mõistetav, eesmärk ebaselge, vastuolu reklaamteksti ja õppekava tekstiga (mahtude, pealkirja jm erinevused), õpingute alustamise tingimused üldsõnalised ja segased, õppe maht ja selle jaotumine ebaselge, õppekavarühma määratlus vale, õppekeskkonna kirjeldus ei hõlma kogu infot jne.

Õppekava sisu osas nägid hindamiskomisjonid peamise parendusvaldkonnana õpiväljundeid. Üle poolte soovitustest olid õpiväljunditele, mis olid kirja pandud, kas liiga üldsõnaliselt või viisil, et neid ei ole võimalik hinnata. Oli ka õppekavasid, kus osade teemade õpiväljundid olid puudu, nt kutsestandardi osaoskuste õpiväljundid, või ei olnud asjakohased koolituse teemast lähtuvalt. Mitmel juhul ei võimaldanud hindamismeetod osasid koolituse õpiväljundeid hinnata. Nendest kõikidel kordadel oli probleemiks testi kasutamine hindamismeetodina, mis ei võimalda praktiliste oskuste õpiväljundeid hinnata.

Märkimist leidsid ka õppekavad, mis toetusid aegunud nõuetele või teemadele ja koolitused, mille pealkirjad andsid katteta lubadusi.

Õppekava pealkiri on ebatäpne, sisaldades terminit „tööpraktika“, mille olemust ja sisu ei ole õppekavas kirjeldatud. /väljavõte hindamisotsusest/

Kutsetel baseeruvad õppekavad olid väljakutseks mitmele koolitusasutusele. Hindamiskomisjonide hinnangul ei saa üks koolitus valmistada ette mitme kutse kutseksamiks.

Õppekava baseerub noorsootöötaja, tase 6 kutsestandardi osakutsel, aga eesmärgi kohaselt valmistab õppijaid ette nii laagrikasvataja tase 4, laagrikasvataja, tase 6 kui laagrijuhataja tase 6 kutseksamiks. Korruga saab ühe koolituse raames õppijaid ette valmistada ainult ühe kutse kutseksamiks. /väljavõte hindamisotsusest/

Hindamiskomisjonidele jäi silma, et teatud olukordades ei ole asjakohane pakkuda koolitusi, mis põhinevad vaid iseseisval õppel, näiteks baaskoolitused.

Mõlemad õppekavad põhinevad õppija iseseisval töö, kus vastutus õppe tulemuse eest lasub õppijal. Baasteadmiste omandamist ei hinnata. Komisjon soovib lisada õppekavasse auditoorse töö osa, kus õppijale antakse baastadmised, mis on kaetud õpiväljundi(te)ga ja mille saavutamist hinnatakse. /väljavõte hindamisotsusest/

Õppekava sidususe parendusvaldkondades saab välja tuua mitmeid teemade kimpe. Enim ebakõla märkasid hindamiskomisjonid õppe mahu osas, kus õppe maht ei olnud piisav, et õpiväljundeid planeeritud ajaga saavutada. Peamiseks probleemiks oli, et õpiväljundid ei ole õppekava sisu, planeeritud aja ning läbiviimise vormiga saavutatavad. Mõnel juhul oli kitsaskohaks liiga väike praktilise või iseseisva töö osakaalu maht.

Järgmise teema kimbuna võib välja tuua ebakõla õpiväljundite ja koolituse teemade vahel, kus õpiväljundeid ei olnud piisavalt, et katta koolituse teemasid või koolituse teemad ei katnud õpiväljundites lubatud.

Veel üks sidususe ebakõla märksõna oli sihtrühmaga mitte arvestamine, mistõttu õppekava erinevad osad ei haakunud sellega, keda koolitusele oodati ja millised nende eelteadmised on.

Õppekava puhul tekib sihtrühma, õpingute alustamise tingimusi ja õppe sisu vaadates küsimus, kas tegemist on üldse sihtrühmale kohase tasemega õppega, kuna enamik õpiväljunditest on sellised, mida õppima asuvad inimesed oma tööst tulenevalt juba enne teadma ja oskama peavad. /väljavõte hindamisotsusest/

Õppekava õpiväljundid sisaldavad oluliselt rohkem pädevusi (nt „oskab hinnata“, „rakendab abinõusid“), kui on baastadmisteks vajalik. Nii ei pruugi olla kõigi õpiväljundite saavutamine algajate sihtrühmale tänaste õppemeetodite ning õppeaja juures jõukohane ning võib päädida pinnapealsete teadmistega. Soovitame õppekava kohandada sihtrühma vajadustele ja võimetele vastavaks (nt keskenduses baastadmistele ja -oskustele). /väljavõte hindamisotsusest/

Lisaks tõid hindamiskomisjonid välja sidususe ebakõlasid, milles paljud erinevad õppekavade osad ei olnud omavahel kooskõlas. Näiteks metoodika ja sihtrühm või pealkiri, õppe eesmärk, õpiväljundid ja hindamismeetodid või pealkiri, õpiväljundid ja sisu või õpiväljundid, sisu ja kutsestandard. Kombinatsioone erinevate kooskõlade puudumise osas oli mitmeid.

Õppekava Inglise keel A2.1 pealkiri viitab keeleoskustasemele A2.1, kuid õpiväljundid on sõnastatud keeleoskustasemel A2. Seega on hinnatavas õppekavas ebakõla pealkirja ja õppekava teiste komponentide vahel ja õppekava tuleks nimetada Inglise keel A2. /väljavõtte hindamisotsusest/

Õppekava rakendamise ehk elluviimise osas oli hindamisotsustes mitmeid parendusvaldkondi, mida peamiselt iseloomustab ebakõla kirja pandud õppekava ja selle rakendamise vahel. Näiteks uuendused viiakse praktikasse, aga õppekavas need ei kajastu või vastupidised juhtumid, kus õppekava on uuendatud, aga õpe ei vasta sellele, mis õppekavas lubatud.

Osadest hindamisotsustest tuli välja, et õppes kasutati palju mitmekesisemaid ja põnevamaid õppemeetodeid, mida õppekavas kirjas ei olnud, kuid mis aitaksid kaasa, et õppija saaks valida talle sobiva koolituse.

Vestlusel selgus, et õppekavadesse tehakse uuendusi nii õppemeetodite ja õppematerjalide osas, aga õppekavadest neid ei nähtu. /väljavõtte hindamisotsusest/

Hindamisvestlusel selgus, et õppekavasse tehakse muudatusi ainult seoses kutsestandardi(te)sse tehtavate muudatustega. Õppijatelt ja tööandjalt saadud ettepanekuid ei arvestata ning kutse andjalt saadud ettepanekud integreeritakse ainult koolitusel räägitavasse ehk õppe sisusse. /väljavõtte hindamisotsusest/

Mitme asutuse puhul selgus, et õppekavas kirjas olev õppe maht erineb sellest, mis realselt toimival koolitusel on. Näiteks oli juhtumeid, kus koolitust viidi läbi väiksemas mahus kui õppekavas ette nähtud.

Õppekava lõpus oleva tabeli kohaselt pakutakse sama koolitust erineva õppemahuga ning ka teemadele pühendatud aeg ning õppemeetodid on sellest tulenevalt erinevad. Kuna veebilehel väljas olevas õppekavas on õppe kogumahuks märgitud 160 ak.t, siis ei ole kohane viia sama õppekava alusel läbi koolitusi muudes mahtudes. /väljavõtte hindamisotsusest/

Ebakõlasid õppekava erinevate osade ning läbiviidava õppe osas toodi välja veelgi. Näiteks õppekavas kirjas olnud füüsilist õpikeskkonda ja auditoorset õpet ei rakendatud tegelikkuses, õppekava sisaldas infot, mida tegelikult ei õpetata või hindamismeetod erines sellest, mida õppes kasutati.

Õppekavas on kirjas, et koolitus lõpeb eksamiga; vestlusest ja eneseanalüüsist selgus aga, et eksamit kui sellist pole ning hindamise osas on vastutus koolitajal, kes langetab otsuse hindamisviisi kohta (vestlus, arutelu, test vms) vastavalt osalejate arvule ja nende koolitusel osalemise viisile. /väljavõtte hindamisotsusest/

Paar õppekava andsid ka lubaduse juhendatud praktikaks ja toetatud õppeks, mida tegelikkuses õppijatele ei pakutud. Samuti ilmnes erinevus sama sisulise koolituse eesti- ja venekeelse õppe vahel, kus puudus koostöö koolitajate vahel ja ei olnud tagatud õppekavade ühesugune rakendamine, et õppijad saaksid samaväärset õpet. Samas märgiti, et laia sihtrühma puhul on keeruline tagada õppijate vajadustele vastavat õpet, kuna õppijatel on erinevad eelteadmised ja seetõttu võib õpetatav jääda pinnapealseks ning õppekavaga välja lubatud tulemust ei saavutata.

Üks teemadering, mis hindamisotsustest välja tuli, on seotud õpiväljunditega. Üsna paljudel juhtudel selgus, et osasid või kõiki õpiväljundeid ei hinnata. Enamasti oli tegu praktiliste oskuste õpiväljunditega.

Õppekavas esitatud hindamismeetod ei ole asjakohane hindamaks kõiki õpiväljundeid, mis päädib õpiväljundite valikulise hindamisega. /väljavõtte hindamisotsusest/

Õppekava järgimine koolituse käigus osutus üsna paljudele väljakutseks. Ühel juhul märgiti, et õppekaval on vastutav koolitaja puudu, kes aitaks luua õppekavast terviku, tagaks ühtset lähenemist õppele ja õppekava elluviimisele. Hindamiskomisjonid tõid välja,

et vahel oli keeruline aru saada, millise õppekava alusel õpetatakse, kuidas tekivad õpetatavad teemad ja kuidas neid õpetatakse, kuna infot esitati segamini.

Õppekavade arenduse puhul nimetasid hindamiskomisjonid erinevaid parendusvaldkondi. Hindamiskomisjonid märkasid, et üsna paljudel asutustel puudub süsteem õppekavade arendamiseks. Puudu on õppekavaarenduse põhimõtted ja ülevaatamise protsess. Kokku ei ole lepitud, kes õppekavasid arendavad ja millise regulaarsusega. Osade asutuste veebilehelt puuduvad TäKS-i nõuetest tulenevad õppe kvaliteedi tagamise alused ja õppekorralduse alused, mis määratlevad õppekavade kvaliteedi ning kuidas ja millal õppekavasid arendatakse.

Hindamiskomisjon leiab, et koolitusasutusel puudub süsteem õppekavade regulaarseks arendamiseks ja uuendamiseks. Õppekavad on aastaid tagasi välja töötatud ning vahepealsel perioodil ei ole neis tehtud uuendusi. Loengumaterjalide muutmine on ainuisikuliselt lektori vastutada. /.../ Soovitame koolitusasutusel välja töötada ja sõnastada õppekavade arendamise põhimõtted. Teeme ettepaneku koolitusasutusel määrata õppekava arendusprotsessi eest vastutav isik. Õppekava regulaarne ülevaatamine ja vajaduspõhine muutmine tagab selle et, õppekava on kooskõlas nii seadusandluse muudatuste, potentsiaalsete õppijate ootuste kui ka tööturu vajadustega. /väljavõte hindamisotsusest/

Vajadus õppekavade arendamiseks peaks tulema erinevate osapoolte tagasisidest, uuringutest vm, et õppekavad vastaksid tööandjate ja ühiskonna ootustele. Hindamiskomisjonide hinnangul üsna paljud asutused ei lähtu õppekavade arendamisel tööandjate vajadustest, uuringute tulemustest või õppijate tagasisidest. Nad ei ole kas uurinud sihtrühma vajadusi (tööandjad, õppijad) ja kogunud tagasisidet või ei arvesta näiteks õppijate tagasisidet, vajadusi õppekava arendamisel.

Õppekavade arenduses peaks olema olulisel kohal ka õppijatelt tagasiside käigus saadud ettepanekud õppekava ja õppekorralduse parendamiseks. Antud juhul on selge, et õppijatelt süsteemset tagasisidet ei koguta ning koolitajal puudub info selle kohta, mida õppijate arvates õppekavas ja õppe korralduses muuta võiks. /väljavõte hindamisotsusest/

Samuti peaks teatud valdkondade õppekavade arendamiseks tulema vajadus regulatsioonidest, uuendustest vm valdkonnas kokkulepitud nõuetest. Hindamisotsustest selgus, et osad koolitusasutused ei lähtunud õppekava arendamisel seadusandluses või kutsestandardis nõutud pädevustest. Mõnel puhul oli probleeme, et lähtuti kehtivuse kaotanud kutsestandardist või regulatsioonist või õppekava lähtematerjalid olid aegunud.

Paljudel asutustel olid küll õppekavade arendamise põhimõtted olemas, kuid nende hulgas oli asutusi, kelle puhul ei leidnud nende põhimõtete rakendamine praktikas kinnitust. Parendusvaldkonnana märgiti monitoorimise süsteemi puudumist õppe arendustegevuste praktikasse jõudmisel. Näiteks kui koolitusmaterjalide ning hindamise väljatöötamise eest vastutab koolitaja, siis kuidas koolitusasutus teab, kas kõik tagasisidest tulnud vajalikud muudatused on õppesse ja õppekavasse sisse viidud.

2.2. Õppimine ja õpetamine

Õppimise ja õpetamise tugevused 2023. aasta hindamisotsustes

Õppimise ja õpetamise valdkonna tugevusi on hindamisotsustes toodud välja 140 korral. Paljudes hindamisotsustes on tugevusena märgitud **individuaalne lähenemine õppijatele ja nende toetamine**, mis saab sageli alguse juba enne koolituse algust. Koolitusasutused **võtavad enne koolituse algust iga registreerunuga ühendust**, et anda ülevaade koolituse sisust, õppekorraldusest, iseseisva töö mahust jm. Vestluse käigus tehakse ühtlasi kindlaks õppija ootused, vajadused ning koolituse sobivus, aga ka õppija motivatsioon. Mitmetes positiivse hindamisotsuse saanud asutustes **pakutakse tasuta proovitunde või -päevasid**, seminare, nõustamist, *coaching*'ut; mõned koolitusasutused paluvad õppijatel esitada CV, essee või täita küsimustiku. Kogutud informatsioon on heaks sisendiks koolitajatele, kes tutvuvad enne koolituse algust õppijate taustaga ja arvestavad sellega.

Koolitaja on välja töötanud väga põhjaliku varasema arvutikasutamise kogemuse küsimustiku, mida õppijad juba enne koolituse algust peavad täitma. Nii on koolitajal juba varakult selge teadmine, millisel tasemel õppijad talle gruppi tulevad ning vastavalt sellele saab ta ka oma õppetööd ja -metoodikat kohandada, sh arvestada

lisaiega nende inimeste jaoks, kellel varasem kokkupuude arvutiga on vähene või puudub üldse. /väljavõtte hindamisotsusest/

Just õppijate ootustest ja vajadustest lähtuv paindlik õpetamine ning õppijate varasemale hariduslikule ja töötaustale toetumine õppeprotsessis (sh nt sobivate õppemeetodite valik, ülesannete diferentseerimine, lisamaterjalide soovitamine, õpioskuste sihipärane arendamine jne) on tugevusena märgitud paljudes positiivse hindamisotsuse saanud asutustes. Paljudes positiivse hindamisotsuse saanud asutustes **varieeritakse õppetöö sisu vastavalt õppija teadmiste ja kogemuste tasemele**. Sellise diferentseerimise eelduseks on paindlikult sõnastatud **õpiväljundid**:

Õpiväljundite sõnastus on piisavalt paindlik, et võimaldada vastavalt õppijate vajadustele muuta koolitusel erinevate teemade käsitlemise mahtusid, mis toetab õpiteekonda ja soovitud tulemuste saavutamist. /väljavõtte hindamisotsusest/

Õppemeetoditest tõsteti hindamisotsuses esile aktiivõppemeetodeid, loovülesandeid, mängulist õpet keeleõppes, erinevaid rühmatöid (sh digiõppes) ning õuesõpet. Üheks läbivaks märksõnaks on ka **õppemeetodite praktilisus**, mis toetab õpiväljundite saavutamist ja loob tugeva eelduse õpitu rakendamiseks praktilises töökeskkonnas. Praktilisus tähendab näiteks, et koolitusel kasutatakse palju reaalsest elust pärit näiteid, mis aitavad õppijal õpitud ka n-ö päriseluga seostada ning seeläbi räägitud paremini mõista.

Mitmete koolitusasutuste puhul toodi tugevusena välja **väikeseid õppegruppe**, mis annab koolitajatele võimaluse toetada iga koolitatavat personaalselt ja arvestada tema eripäradega. Ühes asutuses tõsteti esile just õppegruppide moodustamise läbimõeldust ja põhjalikkust, mis tagab õpperühma ühtlase taseme koolitajate jaoks ning parima tulemuse õppija jaoks. Lisaks sellele pakutakse sõltuvalt koolitusasutusest **vajaduspõhiseid individuaalkonsultatsioone**, näiteks arutatakse iga õppijaga läbi tema lõputöö, projekt vms. Ühes ettevõttes pakutakse **tasuta nõustamisteenust õppijatele**, kel tekivad raskused, teiste puhul toodi tugevusena välja nn **tugiisikud**, kes toetavad õppija õppimist ja arengut (karjäärinõustajad, mentorid, *coach*'id jt). Lisaks toodi hindamisotsustes tugevusena välja **õppijate sihipärane motiveerimine ja iseseisvuse toetamine**: näiteks ühes asutuses

lepitakse iga õppijaga kokku tema isiklik nädalaplaan, mille täitmist koolitaja jälgib ning millega õppija võtab ka endale vastutuse õpiväljundite saavutamise osas. Õppijate toetumine väljendub näiteks ka hindamisotsuses välja toodud **õppijate töögraafikutega arvestamises ning hübriidõppe võimaluste pakkumises**.

Mitmed koolitusasutused **toetavad õppijaid ka pärast õppeprotsessi lõppu**: õppijatele pakutakse juhendamist, nõustamist, konsultatsioone, tagasisidet jms. Ühes hindamisotsuses toodi näiteks välja, et õppijale on tagatud personaalne arengutugi tasuta nõustamise ja *coaching*'u näol ka kuni kahe kuu jooksul pärast koolituse lõppu, mis toetab koolitusel osaleja arengut laiemalt kui ainult koolituse käigus. Mitmed koolitusasutused **loovad ka õppijatele oma kogukonna** (nt Facebooki grupp, Messengeri vestlused vms), mis toetab osalejaid nii koolituse ajal (nt meeskonnatunde tekkimisel) pärast koolituse lõppemist.

Personaalne lähenemine õppijale hõlmab ka **individuaalse tagasiside andmist**, olgu see koolituse kestel või pärast koolituse lõppu (sh hindamisel), suuliselt või kirjalikult. Paljude hinnatud asutuste puhul paistabki silma, et **tagasiside õppijatele on jooksev, mitmekülgne, järjepidev, põhjalik ja sisuline**. Koolituse ajal toimuv tagasisidestamine võimaldab osalejalt saada jooksvalt teavet, et vajadusel muuta õppeprotsessi operatiivselt ja kohandada seda õppijate vajadustega. Läbimõeldud tagasisidel on õppijatele suur väärtus, näiteks juhtudel, kus õppija saab lõputööd või -projekti kasutada rahastuse taotlemiseks, tööle kandideerimiseks vms. Hea lähenemine, mis hindamisotsustes välja toodi, on ka **testide, praktiliste ülesannete jms tulemuste läbiarutamine õppijaga** – valede vastuste korral leitakse koheselt õige lahenduskaik. Ühe asutuse hindamisotsuses toodi välja järgmist:

Eksami situatsioon võib alati põhjustada osalejates ärevust, ärevus aga takistab parimat sooritust. Selline lähenemine, kus eksimise eest ei karistata läbikukkumisega, vaid vigadest õpitakse, on suunatud ennekõike õppija õppimisele. /väljavõtte hindamisotsusest/

Hindamise juures toodi otsustes tugevustena välja **läbipaistvus, objektiivsus, praktilisus ja õppija toetamine**. Näiteks ühes asutuses on koolituse lõpus toimuva eksamikomisjoni liikmed väljastpoolt õppeasutust, mis tagab sõltumatu hindamise.

Lisaks õppijatele antavale tagasisidele on oluline ka **õppijatelt kogutav tagasiside**, mis on analüüsitud hindamisotsuses ka sagedasti välja toodud. Paljude asutuste puhul tõsteti esile **läbimõeldud tagasisidesüsteemi**, mis võimaldab regulaarselt teha järeldusi õppekavade, õppematerjali ja metoodika sobivuse, aga ka koolitajate pädevuse ja nende koolitusvajaduste kohta. **Tagasiside kogumise viisid on mitmekülgsed**: osalejatelt kogutakse nii suulist kui ka kirjalikku tagasisidet, nendega initsieeritakse vestlusi, korraldatakse arutelusid jpm.

Õppijaid innustatakse andma jooksvat tagasisidet ja selleks pakutakse erinevaid võimalusi, sh initsieeritakse vahetut tagasisidet koolituse käigus iga mooduli lõpus, samuti on kursuse lõpus, peale eksami sooritamist, pikem tagasiside saamist võimaldav aruteluvõrk. /väljavõte hindamisotsusest/

Ühes asutuses näiteks on kõikidel koolitajatel ligipääs spetsiaalsesse pilvekeskkonda, kuhu on kogutud tagasiside. Lisaks jälgitakse koolituse lõpetajate edukust toetuste taotlemisel, kutseksamitel, tööturul jne. Tugevustena toodi välja ka **põhjalikku tagasiside dokumenteerimist ja analüüsimist** (eelkõige üheskoos koolitajatega) ning selle kasutamist parendustegevusteks.

Õppimise ja õpetamise valdkonna tugevuste hulgas toodi välja ka koolitajaid ja nendevahelist koostööd. Enim mainiti hindamisotsustes **koolitajate teadlikkust õppekavast, käsitletud teemadest ja meetoditest ka siis, kui koolitusel on mitmeid koolitajaid**. Esile tõsteti, et koolitajate (sh koolitusjuhtide) omavaheline koostöö on süsteemne ja regulaarne: koolitajad jagavad omavahel kogemusi, pöörduvad nõu saamiseks üksteise poole, jagavad ideid materjalide ja täienduskoolituste võimaluste osas. Koostöös suudetakse teha ka õppijate vajadustest lähtuvaid muudatusi õppeprotsessis.

Aastas tehakse umbes 8 koolitajate koosloome päeva, kus tegeletakse kõik koos koolituste arendamisega, õppekavade, õppematerjalide uuendamisega. Selline hea tihe koostöö koolitajate vahel tagab õppekavade ühtlase täitmise, õppematerjalide kvaliteedi jagades omavahel kogemusi sama õppekava erinevate koolitajatega jne. /väljavõte hindamisotsusest/

Lisaks koolitajatele on mitmes hindamisotsuses tõstetud esile ka muud abistavat personali: näiteks ühes asutuses on tööl kogu õppimise protsessi toetav administraator, kelle tugi õppijatele on väga oluline, eelkõige õppijatele õppekeskkondade tutvustamise ja õppijate digipädevuste toetamise osas.

Õppimise ja õpetamise parendusvaldkonnad 2023. aasta hindamisotsustes

Õppimise ja õpetamise valdkonna parendusvaldkondi on hindamisotsustes toodud välja 181 korral. Hinnatud asutustes esineb **mitmesuguseid probleeme õppijate toetamisega**: näiteks ei räägita enne koolituse algust õppijaga läbi õppe eesmärki, õpiväljundeid ja hindamist. Mitmetes otsustes toodi välja, et kasutatavad **õppemeetodid ei ole asjakohased, õppijaid kaasavad ega vaheldusrikkad** – näiteks on mahukal kursusel kasutusel liiga vähe erinevaid meetodeid, mis toovad asutusi hinnanud ekspertide sõnul kaasa õpiväsimuse ja õpimotivatsiooni languse. Mõnes asutuses on õppijate toetamine läbimõttlemata ja juhuslik, jäädes pigem õppija enda õlule.

Mõlemad õppekavad on selgelt üles ehitatud nõustamisprotsessile, toetudes koolitaja enda praktilisele kogemusele. Igal õpilasel on võimalus personaalselt abi küsida igal ajahetkel, kuid abi küsimine enda initsiatiivil ja enda õppe juhtimine ei sobi kõigile. Tagasihoidlikumatel õppijatel (eriti kui õppija tuleb läbi Töötukassa) ei pruugi olla piisavalt julgust küsida abi ja ise aega kokku leppida ning võivad seetõttu jääda ilma koolitaja toest. Komisjon soovib leppida õppijaga kokku kohe koolituse alguses konkreetne nõustamise regulaarsus ja aeg. See motiveerib õppijaid tegema kindlaks kokkulepitud ajaks ära kodutööd ja koolitaja saab paremini juhtida enda aega. /väljavõte hindamisotsusest/

Hinnatud õppekavades oli sageli **probleeme õpiväljundite ja nende hindamisega**. Mõnel juhul toodi välja õpiväljundite liiga suur hulk või nende sõnastus – näiteks märgiti ühes hindamisotsuses, et õpiväljundid on sõnastatud pigem tegevustena. Samas esines ka olukordi, kus (olulised) õpiväljundid olid õppekavast puudu.

Kuna kõikide õppekavade õpiväljundid katavad ära ainult väikese osa õppekavades käsitletavatest teemadest, siis pole kindel, kas ja kuidas on õppija omandanud ka need olulised teemad, mida õpiväljundid ei kata. /väljavõte hindamisotsusest/

Negatiivse hindamisotsuse saanud asutustes puudutab peamine parendusvaldkond seda, et õppe läbiviimisel **ei toimu kõigi õpiväljundite saavutatuse hindamist** või on seda keeruline teha, mis toob omakorda kaasa (osade) õpiväljundite saavutamata jätmise. Hindamisotsuste põhjal on selle üheks põhjuseks liigne paindlikkus õppekava läbiviimisel.

Lektorid ei lähtu koolituse läbiviimisel rangelt õppekavast ning on õppekavas olevate teemade käsitlemisel liiga paindlikud, lähtudes eelkõige koolitatavate taustast, nende aktiivsusest ja huvist erinevate teemade osas. Kuna lektorid mugandavad teemasid vastavalt konkreetsele grupile, võib tekkida olukord, et kõiki teadmisi, mida on vaja õpiväljundite saavutamiseks ei omandata erinevates koolitusgruppides ühetaoliselt. /väljavõte hindamisotsusest/

Probleemid õpiväljundite saavutatuse hindamisega on seotud kitsaskohtadega hindamismeetodites- ja kriteeriumites. Hindamisotsustes toodi välja näiteks **kehval tasemel hindamismeetodid** (nt halvasti koostatud testiküsimused, mis ei anna aimu õppija teadmistest ja õpitulemuste saavutamisest). Mitmetel juhtudel olid õppekavas kirjeldatud **hindamismeetodid, mida tegelikkuses ei rakendata, või vastupidi** – näiteks sooritavad õppijad suulise eksami, ent õppekavas ei ole seda hindamismeetodite all märgitud. Sagedasti juhtus, et **valitud hindamismeetod(id) ei sobinud õppekava (kõikide) õpiväljundi(te) saavutamise hindamiseks.**

Õppekavas on õpiväljundite ainsa hindamismeetodina esitatud kirjalik test, mis pole asjakohane hindamismeetod praktilisi oskusi käsitlevate õpiväljundite saavutatuse hindamiseks. /väljavõte hindamisotsusest/

Hindamisotsustes toodi murekohana välja ka olukorrad, kus **hindamismeetodid ei ole kõikidele õppijatele ühesugused.** Nii näiteks lubavad mõned asutused õppijatel valida, millised tööd või ülesanded nad eksami käigus sooritavad.

Õppija valib praktilise eksami käigus ise, millised tööd (keevitusviisid, asendid) ta eksami raames keevitab. Selleks, et eksam oleks kõikidele õppijatele siiski samasugune (võrdne nii sisult kui raskusastmelt), soovitame mõlema õppekava puhul täpselt määratleda, milliseid töid/töid praktilise eksami käigus peab tegema. /väljavõte hindamisotsusest/

Parendusvaldkonnana märgiti hindamisotsustes muuhulgas **erinevad arusaamad hindamismeetoditest asutusesiseselt**. Näiteks ei olnud ühes hinnatud asutuses koolitajad ja koolitusjuht kokku leppinud selles, kuidas ja millal hindamismeetod läbi viia (nt kas õppijad sooritavad testi kirjalikult või suuliselt, pärast iga mooduli läbimist või õppekava lõpus). Kokkuvõttes oli hindamisotsustest selge, et **mitmetel asutustel puudub mõistmine, mida kujutavad endast hindamismeetodid ja -kriteeriumid** (näiteks aeti neid omavahel segi).

Mitmetes õppekavades puuduvad hindamismeetodite juures **selged hindamiskriteeriumid** – näiteks otsustavad koolitaja positiivse soorituse üle oma kõhutunde, kogemuse vms pealt, mis toob kaasa subjektiivse hindamise. Puudusena toodi välja ka seda, et **hindamiskriteeriumid ei toeta õpiväljundite saavutamist**. Nii leiti ühes hindamisotsuses, et õppekavas esitatud hindamiskriteerium „test loetakse sooritatuks, kui õigesti on vastatud 51%“ ei taga kõikide õpiväljundite saavutamist, sest sellisel tasemel teadmised ei ole piisavad vajalike teadmiste omandamiseks. Üksikutel juhtudel olid kriteeriumite juures puudu lävendid positiivseks soorituseks.

Hindamisotsustes oli üheks enim esinevaks kitsaskohaks **tagasiside andmine õppijatele ning selle kogumine õppijatelt**. Täienduskoolitusasutustes esineb olukordi, kus **õppijad ei saa õppimisele tagasisidet** (nt pole õppijad osalenud täies mahus auditoorses töös, ei esita iseseivat tööd vms) või saavad seda üksnes siis, kui selleks ise soovi avaldavad. Mitmes asutuses ei ole selgelt määratletud, kuidas õppijatele tagasisidet antakse, mistõttu on see juhuslik ega toeta õppija edasijõudmist.

Veelgi enam parendusvaldkondi puudutasid õppijatelt saadavat tagasisidet, eelkõige selle kogumise kvaliteeti. Märkimisväärset hulgal asutustel **puudub tagasisidesüsteem**, st asutus ei küsi õppijatelt mitte mingil kujul tagasisidet. Teistes on **tagasiside kogumine ebaregulaarne ja juhuslik**.

Tagasiside küsimine on kaootiline ja ei anna koolitajale sisulist ja konstruktiivset tagasisidet. Komisjon soovib koolitusasutuse arendamisel panna paika tagasiside kogumise ja analüüsimise korra – kui sageli vaadatakse üle ankeedi struktuur ja küsimused, kui sageli koostatakse tagasiside analüüse, kuidas jagatakse infot

koolitajatega, kuidas tagasisidet rakendatakse arendustegevustes. /väljavõte hindamisotsusest/

Enim levinud viis tagasiside kogumiseks on kirjalikud ankeedid, ent neid analüüsid leidsid eksperdid mitmeid puudusi. **Tagasiside küsimise vormid on sagedasti struktureerimata ja pealiskaudsed**, näiteks palutakse õppijatel anda tagasisidet väikesele osale koolitusest.

Asutus kogub koolitavatelt tagasisidet põhiliselt koolituse üldise rahulolu ja lektori tegevuste kohta. Koolitusasutuse tagasiside küsimustik ei kajasta koolituse kõiki aspekte. Näiteks on puudu õppijate rahulolu õppesisu, meetodite, hindamise ja õppe mahu osas. Komisjon soovib koolitusasutusel täiendada tagasiside küsimustikku oluliste teemadega, nagu õppesisu, meetodid, hindamine ja õppe maht. /väljavõte hindamisotsusest/

Probleeme esineb ka ankeedi vastusevariantidega (nt kallutatud, ebaühtlase skaalaga, üksnes numbriline tagasiside). Mõnes asutuses on kasutusel mitu ankeeti, mis muudab tagasiside analüüsimise keeruliseks. Hindamisotsustes kirjeldati ka üksikuid olukordi, kus õppijad täidavad tagasiside enne lõpudokumentide väljastamist, mis võib mõjutada tagasiside objektiivsust.

Mõnel pool küsitakse tagasisidet ainult suuliselt, aga sellekski puudub väljatöötatud süsteem (nt konkreetsed küsimused). Muuhulgas **ei dokumenteerita sageli suulist tagasisidet ega kasutata seda õppekava parendamiseks**. Just tagasiside kasutamine parendustegevusteks leidis hindamisotsustes korduvalt ära märkimist. See tähendab, et **asutused küll koguvad tagasisidet, aga seda ei analüüsita ega kasutata õppekavade ning koolitusasutuse tegevuse parendamiseks**.

Peamised hindamisotsustes välja toodud **probleemid on seotud õppekava lõpetamise ja väljastatavate dokumentidega**. Näiteks ei ole õppekavade lõpetamise tingimused nõuetele vastavalt kirjeldatud – see tähendab, et kirjeldused, mida õppija peab tegema, et õppekava lõpetada, olid puudu, eksitavad või ebakorrektsed.

Õppekavades on kirjas, et lõpueksamile on lubatud õppijad, kes on saavutanud õpiväljundid. Sellist nõuet ei saa õppijale seada, kuna õpiväljundite saavutamist tuleb kontrollida lõpueksami käigus. /väljavõte hindamisotsusest/

Kõige enam probleeme esines väljastatavate dokumentidega. **Väga paljudes õppekavades oli puudu tõendi info.** See tähendab, et õppekavades ei ole kirjas, millistel tingimustel väljastatakse õppijatele tõend. Täienduskoolituse standardi § 2 lõike 1 p 9 ja § 3 lõike 1 järgi peab õppijale igal juhul võimaldama tõendi andmist (nt kui õppija ei saavutanud õpitulemusi või neid ei hinnatud). Mõningatel juhtudel toodi parendusvaldkondades välja ka tunnistuse puudumist olukordades, kus toimub õpiväljundite hindamine. Üksikutes õppekavades on puudu nii tõendi kui ka tunnistuse info – see tähendab, et õppekavas ei ole märgitud, millistel tingimustel antakse õppijatele tõend ja millistel tunnistus. Ühes asutuses antakse õppijatele nende asemel „kinnitus“, teises „pädevustunnistus“, mis ei ole siiski korrektne; teises jällegi antakse õppijale tunnistus ainult siis, kui õppija selleks ise soovi avaldab.

Korduvalt mainiti hindamisotsustes olukordi, kus **tunnistuse ja/või tõendi kohta käiv info** (sh dokumentidel endil olev informatsioon) **on ebakorrekne.** Näiteks kirjeldati hindamisotsustes olukordi, kus tunnistus antakse välja, ent (kõikide) õpiväljundite saavutatust ei hinnata ja/või õppija ei saavutanud kõiki õpiväljundeid. Mõnel juhul puudus tunnistuselt oluline informatsioon:

Koolituse lõpus väljastataval tunnistusel puuduvad andmed täienduskoolituse mahu, omandatud õpiväljundite ja õpiväljundite saavutatuse hindamise viiside kohta. Puudu ka koolitaja nimi. /väljavõtte hindamisotsusest/

Parendusvaldkondades toodi välja ka olukordi, kus **dokumentide väljastamise kirjeldus dokumentides ei vasta tegelikkusele:** näiteks peab õppija tunnistuse saamiseks sooritama lisaks lõpudokumentide väljastamise tingimustes kirjeldatule sooritama ka muid ülesandeid, et tunnistus saada. Segadus erinevates dokumentides (nt veebilehel ja õppekorralduse alustes) oli samuti hindamisotsustes ära märgitud – see tähendab, et erinevates kohtades on erinev informatsioon selle kohta, millised dokumendid ja millistel tingimustel õppija lõpetamisel saab.

2.3. Koolitajad

Koolitajate tugevused 2023. aasta hindamisotsustes

Koolitajate valdkonna tugevusi on hindamisotsustes toodud välja 69 korral. Enim toodi tugevuste seas välja **koolitajate kompetentsi**. Paljudes asutustes töötavad kogenud koolitajad, kel on hea väljaõpe (sh erialane või täiskasvanute koolitaja kutse, kõrgharidus) ja pikaajaline töökogemus nii koolitajana kui ka õpetatavas valdkonnas erialaspetsialistina tegutsedes. Tugevustena hinnati koolitajate praktilisi kogemusi ning erinevate teadmiste- oskuste ja vajadustega (sh erivajadustega) õppijate paindlikku toetamist.

Kõik koolitajad on silmatorkavalt põhjaliku ja hea praktilise taustaga ning oma ala tõelised spetsialistid, kes tajuvad selgelt oma vastutust ja rolli kvaliteetse koolituse läbiviimisel. /väljavõte hindamisotsusest/

Olulise tugevusena toodi hindamisotsustes välja ka koolitajate **regulaarset enesetäiendamist**, sh valdkondades, mis toetavad mitte üksnes koolitajate valdkondlikke pädevusi, vaid ka õppijate toetamisega seotud teadmiste ja oskuste kujunemist. **Koolitajate enesetäiendamiseks on oluline asutuse toetus**. Hindamisotsustes toodi välja, et asutused viivad läbi koolitajatega arenguestlusi, korraldavad oma töötajatele koolitusi ja seminare ning kompenseerivad nende osaluse koolitustel, konverentsidel ja välisreisidel. Samuti soodustatakse kompetentsi levikut asutusesiseselt, nt korraldatakse koolitajatele kogemuste vahetamise seminare või julgustatakse osalemist kolleegi koolitusel. Üksikud koolitusasutused teevad koostööd ka ülikoolidega, et saada kõige uuemaid õpetamise alaseid teadmisi.

Osaks enesearengu toetamisest on ka koolitusele saadud **tagasiside analüüs ning parendustegevuste planeerimine ühes koolitajatega**. See tähendab, et asutused jälgivad koolituste kvaliteeti (st õppijate tagasisidet) ja koolitajate pädevusi ning nende arengut. Koolitajate arengut toetatakse mitmetes asutustes väga läbimõeldud just **alustavate koolitajate** puhul, näiteks aitab juhtkond koolitusi ette valmistada, pakub mentori tuge jms. Sellele eelneb mõnelgi pool põhjalik **värbamisprotsess** (nt koolitajate valimisel on välja töötatud kriteeriumid). Osades ettevõtetes on **hea tugisüsteem** (nt digiõppe valdkonna juht, õppekvaliteedi juht, metoodik), kust koolitaja saab vajadusel abi. Juba kogenud koolitajatele

on välja töötatud **karjäärimudeleid** (nt asutus on läbi mõelnud rollid, ootused ja nõuded nii mentor-koolitajale, programmijuhile, juht-koolitajale jt) ning **tunnustussüsteeme** (nt kvalifikatsioonitasemete omandamist soodustatakse töötasu alammäära tõstmise abil).

Hindamisotsustes tõsteti koolitajate valdkonnas esile veel koolitajate (sh praktikajuhendajate) **omavahelist koostööd**:

Koolitajate poolt käsitletavate teemade osas on konkreetne ja selge jaotus lähtuvalt pädevusest. /väljavõtte hindamisotsusest/

Hea praktikana toodi ühes hindamisotsuses välja, et koolitusasutus koolitab ise **praktikajuhendajaid**. Nii on praktikajuhendajad paremini teadlikud oma rollist ja vastutusest.

Koolitajate parendusvaldkonnad 2023. aasta hindamisotsustes

Koolitajate valdkonna parendusvõimalusi on hindamisotsustes toodud välja 88 korral. Pea pooltel kordadel on hindamisotsustes toodud parendusvaldkonnana välja **koolitajate kohta puuduv informatsioon** koolitusasutuse veebilehel, õppekavas vm dokumentides. Täiskasvanute koolituse seaduse § 8 lõike 2 kohaselt peab täienduskoolitusasutuse pidaja avalikustama oma veebilehel täienduskoolituskursusega seotud täiskasvanute koolitajate nimed koos nende kompetentsust tõendava kvalifikatsiooni, õpi- või töökogemuse kirjeldusega. Paraku on paljud koolitusasutused **avaldanud (osaliselt) ebatäieliku informatsiooni** (nt on kirjeldatud koolitaja haridustee, ent pole antud informatsiooni tema töökogemuse kohta) või **puudub igasugune info (osade) koolitajate tausta kohta**.

Õppima asumise otsuse tegemisel on potentsiaalse õppija jaoks oluline saada piisavat infot koolitajate pädevuse kohta. Veebilehel olevates õppekavades on toodud koolitajate nimed, kuid erinevate koolitajate puhul on esitatud erinevat tüüpi informatsiooni ning mitte kõigi puhul ei saa potentsiaalne õppija selle alusel piisavat ülevaadet koolitajate kvalifikatsioonist, õpi- või töökogemusest. Mõlema õppekava kõigi koolitajate puhul puudub veebilehel ka informatsioon täiskasvanute koolitamise alase enesetäiendamise kohta. Soovitame tuua veebilehel mõlema

õppekava kõikide koolitajate (sh asendajate) kohta vajalik info: haridus, töökogemus, erialased täiendkoolitused (sh täiskasvanute koolitamise kogemus). /väljavõte hindamisotsusest/

Üksikutel juhtudel puudus veebilehtedelt (osaliselt) eestikeelne informatsioon.

Mõningates hindamisotsustes toodi välja ka **koolitajate ebapiisavat kompetentsi**, mis ei vastanud tihti just koolitusasutuse enda seatud tingimustele (nt õppekorralduse alustes kirjeldatud nõuetele). Ühel juhul toodi näiteks parendusvaldkonnana välja, et koolitaja teadmised õppekava arendamisest, õpiväljundite sõnastamisest, regulatsioonidest jm on jäänud ajale jalgu – see tähendab, et **koolitajad ei tegele regulaarselt enesetäiendamisega**. See võib mõnikord olla seotud ka asutuse juhtkonna suhtumisega, näiteks hinnati ühes otsuses, et **asutus ei pea oluliseks täiskasvanute koolitaja kompetentside sihipärast ja teadlikku arendamist, sh analüüsimist**. Kompetentsi all mainiti mitmel puhul ära ka täiskasvanute koolitaja pädevuste (sh kutse) puudumine:

Koolitajal puudub kvalifikatsioon täiskasvanute koolitajana ja kogemus piirdub ühe koolituse läbiviimisega. Komisjon soovib suunata koolitaja oma täiskasvanute koolitamise alaseid teadmisi täiendama. /väljavõte hindamisotsusest/

Koolitajate pädevustega on seotud ka õppemeetodite kasutamine koolitustel. Nende kohta märgiti hindamisotsustes, et vahel **ei ole koolitajate meetodid nüüdisaegsed, õppijakesksed ega tõendus põhised**. Mõned koolitajad ei kasuta motiveerivaid ning kaasavaid õppemeetodeid ja seavad suure vastutuse õppijale endale.

2.4. Ressursid

Ressursside tugevused 2023. aasta hindamisotsustes

Hindamiskomisjonid nimetasid 33 tugevust ressursside hindamisvaldkonnas. Ressursside tugevustena nähti koolituste keskkonda, vahendeid ja pakutavat tuge. Koolituste keskkonna puhul tunnustati koolitusasutusi, mis on loonud kaasaegse ja praktilisele õppele sobiva keskkonna, kus koolituste kavandamise lähtepunktiks on õppimise toetamine ja õppevahendite ning õppe meetodikatest tulenevate vajaduste ja töötervishoiu jmt nõuetele vastavuse tagamine. Lisaks tunnustati asutusi, kes pakuvad õppijatele võimaluse

õpikeskkonda valida. Need olid hübriidõppe koolitused, mille raames õppijad said valida, kas osalevad koolitusel füüsiliselt või virtuaalselt. Tunnustati ka asutusi, kes tagavad ruumidele ligipääsetavuse ka ratastooliga inimestele.

Vahendite osas tunnustati võimalusi õppimiseks vajalikke vahendeid kasutada, nt arvuti laenutamise või õppeprogrammide tasuta kasutamise võimalus. Positiivset äramärkimist said ka erinevad veebikeskkonnad Zoom, Teams, Tarkus, Weldtech, mida kasutati lisaks materjali edastamisele ka õppijate kaasamiseks, nende arengute jälgimiseks ja läbi erinevate ülesannete motiveerimiseks. Vahendite osas märgiti ära ka need koolitused, mida oli võimalik järele vaadata, et õpitut kinnistada, mille osas olid loodud sotsiaalmeedia grupid, kus õppijad said peale koolitust suhelda ja õppejõult ning kaaslastelt tuge. Ühel koolitusel jagati õppijatele kingitusena teemakohaseid e-raamatuid. Paljud koolitusasutused on välja töötanud toetavaid videosid ja veebipõhiseid õppematerjale, neist osad on astunud sammu edasi ja on õppija õppimise veelgi paremaks toetamiseks välja töötanud tugiteenused.

Veebikeskkondades toimetulekuks ja õppimiseks pakutakse näiteks tehnilise assistendi tuge, koostatud on veebikeskkonna kasutamiseks video ja tekstiline juhend ning toetatakse õppijate digipädevuste arendamist koolituse kestel läbivalt. Lisaks tunnustati mitme asutuse veebilehte, kus info on kasutajasõbralikult esitatud, selge ja kergesti kättesaadav.

Ressursside parendusvaldkonnad 2023. aasta hindamisotsustes

Hindamiskomisjonid tõid välja 16 parendusvaldkonda ressursside hindamisvaldkonnas. Ühel asutusel puudus veebilehelt info selle osas, mis koolitusi üldse pakutakse. Hindamiskomisjonid märkasid, et õppekavades on puudu õppekeskkonna (sh ruumide ligipääsetavuse) ja/või õppevahendite kirjeldused. Samuti märgiti ära veebilehel oleva info õigekeel, mis ühe asutuse puhul oli väga halb ja raskendas kirjapandust arusaamist märkimisväärselt.

Üheks komistuskiviks on ka praktika ja praktilised tegevused. Praktika puhul on puudu praktika läbiviimise põhimõtete kokkulepetest, ei ole selge, kuidas õppijaid praktikale saadetakse, kuidas tekib praktikabaaside valik ja toimub praktika juhendajate ettevalmistus, mistõttu ei saa tagada ka kõikide õppijate samaväärset ettevalmistust, kui

praktikakohad on erineva taseme ja ettevalmistusega. Samuti puuduvad osadel asutustel praktikalepingud, kus oleks fikseeritud osapoolte õigused ja kohustused, mistõttu on keeruline tagada kvaliteetset ja korralikku praktikakohta. Mitmel puhul ongi juhtunud, et õppekavas lubatud oskuste õpetamiseks ei ole praktikabaasil või koolitusasutusel endal võimekust. Puudu on õppevahenditest (nt koristustarbed, kööginõud ja tehnika, arvutid vmt) ja õpiväljundite saavutamist toetavast keskkonnast.

3. Kokkuvõtte ja järeldused

Õppekavad on koolitusasutuste peamiseks kitsaskohaks

Õppekava ja õppekavaarendus osutus kõige enam tähelepanu pälvinud hindamisvaldkonnaks, milles hindamiskomisjonid kokku nimetasid 435 tugevust ja parendusvaldkonda. Neist üle 80% olid parendusvaldkonnad. Kõige rohkem parendusettepanekuid tehti õppekavale. Hindamisotsustest selgus, et pea pooltes parendusvaldkondades on õppekavast puudu vajalik informatsioon (õppe maht, õpiväljundid, õpingute alustamise tingimused jne) või see on ebaselgelt esitatud, mistõttu ei saa õpetatavast tervikpilti. Õppekava sisu asjakohasus ja selgus ning erinevate osade omavaheline kooskõla olid samuti asutustele suureks väljakutseks. Raskusi valmistas ka õppekavade elluviimine, siin ilmsid ebakõlad kirja pandud ja läbi viidud õppekava vahel, mistõttu õppijad ei saa sageli seda, mida lubatakse. Need tulemused kinnitavad varasemate kvaliteedihindamiste tulemusi, mis samuti on esile tõstnud, et õppekavad on täienduskoolitusasutuste suurimaks väljakutseks (Kumpas-Lenk, 2023; Kumpas-Lenk jt, 2020). Samas on näha edasiminekuid – paljude asutuste õppekavad on väga head. Hindamiskomisjonid tunnustasid asutusi, kelle õppekavad olid läbi mõeldud, praktilised, arvestasid koolituse sihtrühmaga ning toetasid personaalset lähenemist ja õppimiskeskust ja olid ellu viidud vastavalt lubadustele.

Õppekava arenduse kitsaskohana nägid hindamiskomisjonid süsteemi puudumist ning erinevate osapoolte tagasiside või vajadustega mitte arvestamist. Samas võib öelda, et õppekavaarendus on just see teema, mida samal ajal võiks nimetada õppekava ja õppekavaarenduse hindamisvaldkonna tugevuseks. Hindamiskomisjonid tunnustasid asutusi, kelle õppekava arendusprotsess oli läbi mõeldud, lähtus pidevast parendamisest,

vastas erinevate osapoolte ootustele ja vajadustele. Õppekavade arendajad olid professionaalsed ja pühendunud.

Kokkuvõtvalt võib öelda, et õppekavad ja nende arendus on jätkuvalt üks peamisi teemasid, millega täienduskoolitusasutused tegelema peavad. Üsna lihtsasti on võimalik korda teha õppekavade kirjelduse osa, lisades puuduolev info või muutes juba kirja pandut selgemaks. Seevastu õppekava sisu, sidususe ja rakendamise väljakutsed on need, mille osas on vaja koolitusasutustelt põhjalikumat lähenemist, teadlikkust õppimisest, väljundipõhisest õppest ja oskusi õppekava koostamiseks. Samas on tekkimas juurde üha enam häid praktikaid, millest õppida ja neid tasub edaspidi täienduskoolitusasutuste hulgas jagada.

Õpiväljundite saavutamise toetamine esitab väljakutseid

Õppimise ja õpetamise valdkonnas nimetati hindamisotsustes kokku 321 tugevust ja parendusvaldkonda. Neist veidi üle poolte olid kitsaskohad. Enim välja toodud parendusvaldkond on seotud õppekava lõpetamise ja väljastatavate dokumentidega. Kirjeldused, mida õppiija peab tegema, et koolitus läbida, olid sageli puudu, eksitavad või ebakorrektsed. Väga paljudes õppekavades oli puudu tõendi info, mille nõue tuleneb täienduskoolituse standardist. Korduvalt mainiti hindamisotsustes ka olukordi, kus tunnistuse ja/või tõendi kohta käiv info (sh dokumentidel endil olev informatsioon) on ebakorrektned. Nende parendusvaldkondade näol on tegemist pigem n-ö tehniliste puudustega, mille parendamine võiks olla kõikidele asutustele jõukohane ülesanne.

Hinnatud õppekavades oli probleeme ka õpiväljundite ja nende hindamisega. Negatiivse hindamisotsuse saanud asutustes puudutas peamine parendusvaldkond seda, et õppe läbiviimisel ei toimu kõigi õpiväljundite saavutatuse hindamist. Õpiväljunditega olid seotud murekohad nii hindamismeetodites kui ka -kriteeriumites, mis ei toetanud õppekava õpiväljundite saavutamist. Sellise tulemuse põhjal saab öelda, et õppekavade koostamisel ja õppe läbiviimisel ei nähta õpiväljundeid, meetodeid ja kriteeriume (ja ka teisi elemente) kui tervikut, ega osata luua nende vahel sidusust.

Olulised parendusvaldkonnad on seotud ka tagasisidega, selle andmisega õppijatele ning kogumisega õppijatelt. Mitmetel hindamises osalenud asutustel puudus toimiv

tagasisidesüsteem, mis näitab, et need asutused ei arvesta õppe arendamisel õppijatelt jt osapooltelt saadud tagasisidega.

Peamiste tugevustena toodi hinnatud asutustes välja õppijate (individuaalset) toetamist, sh õppijate ootustest ja vajadustest lähtuvat paindlikku õpetamist: paljudes positiivse hindamisotsuse saanud asutustes varieeritakse õppetöö sisu vastavalt õppija teadmiste ja kogemuste tasemele. On märkimisväärne, et kümned asutused toetavad oma õppijaid ka pärast õppeprotsessi lõppu, mis näitab asutuse pühendumust õppijate igakülgsel arengule. Selliseid asutusi iseloomustab lisaks soov arendada õppekavasid ja parandada õppe läbiviimise kvaliteeti, eelkõige läbi õppijatelt kogutava tagasiside.

Koolitajad on kogenud ja kompetentsed

Koolitajate hindamisvaldkonnaga ei ole enamikel asutustel suuri muresid: koolitajad on kompetentsed, kogenud ja oma tööle pühendunud. Nad tegelevad regulaarse enesetäiendamise, mida paljud tööandjad (st koolitusasutused) ka aktiivselt toetavad. Samaaegselt on ka siin valdkonnas üks peamisi probleeme seotud n-ö tehnilise küljega – koolitajate kohta käiv informatsioon on sageli õppijatele kättesaamatu, st puudulik. Teave koolitaja taustast on õppijatele siiski oluline, et nad saaksid langetada kaalutletud otsuse õppekavale õppima tulemise kohta.

Koolitusasutused loovad õppimissõbralikke koolituskeskkondi

Ressursid on hindamisvaldkond, millega enamikel koolitusasutustel probleeme ei ole. Hindamiskomisjonid tõid siin välja kõige vähem tugevusi ja parendusvaldkondi. Parendusvaldkondadena märgiti info puudumist koolituskeskkonna ja vahendite osas ning praktika korraldust ja läbiviimist, mis ei olnud selge, läbimõeldud ja ei toetanud õpiväljundite saavutamist. Tugevustena seevastu nimetati läbi mõeldud, paindlikku ja õppimissõbralikku koolituse keskkonda, vahendeid ja pakutavat tuge veebikeskkonnas toimetulekuks.

Üldised märkamised ja soovitused

- Hindamisotsustes esitatud parendusvaldkondade ja tugevuste sisu analüüsil kerkis kaks teemat, mille väljatoomine on vajalik. Tulemustes esineb temaatilist kordust, nt

tagasiside kogumisest räägiti nii õppekava ja õppekavaarenduse kui ka õppimise ja õpetamise hindamisvaldkonna all, sellest tulenevalt käsitleti neid mõlemas hindamisvaldkonnas. Tugevuste ja parendusvaldkondade sisu ja detailsus on üsna erinev, sest hindamiskomisjonid lähenesid asutustele erinevalt, kes vaatas ruumide ligipääsetavust, kes praktika lepinguid jne. See tähendab, et ka analüüsis on teemasid, mille osas ei ole hindamiskomisjonid ühtselt lähenenud ja mistõttu ei saa kõiki tulemusi üldistada. Samas on hindamisvaldkonnad ja -kriteeriumid andnud piisavad suunised, et välja selgitada, mis on tugevuste ja parendusvaldkondade peamised teemad, millele täienduskoolitusasutused peaksid tähelepanu pöörama.

- Hindamisotsustest on näha, et paljud asutused vajavad jätkuvat tuge, et pakkuda kvaliteetset õpet. Hindamisotsustes on tugevustena välja toodud palju häid praktikaid, mida tasub esile tõsta ja teistele täienduskoolitusasutustele nähtavaks teha. Näiteks juhtumi või teemapõhised lähenemised, mis annaksid soovitusi, kuidas erinevaid teemasid lahendada ja pakuksid ka erinevaid lahenduskäike või inspireerivad intervjuud asutustega või temaatilised arutelud ja kogemuskohvikud koolitusasutustele, koolitajatele.
- Paljud hindamisotsustes esile toodud parendusvaldkonnad, näiteks õpingute alustamise tingimuste kirjeldamine või tõendi saamise info lisamine õppekavasse, kujutavad endast suhteliselt lihtsaid ja teostatavaid muudatusi. Sellegipoolest on oluline mitte ainult rõhutada nende lisamist õppekavasse, vaid ka süvendada arusaamist nende nõuete vajalikkusest. Selgitamine peaks keskenduma sellele, kuidas esitatav informatsioon aitab kaasa õppijatele sujuvama ja läbipaistvama õppeprotsessi tagamisele.
- Õppijate arvamuste kaasamine hindamisprotsessi lisaks hindamistulemustele sügavust ja annaks võimaluse teha ka neid teemasid nähtavamaks, mis hetkel on pigem tagaplaanil, kuid õppe kvaliteedi seisukohalt kesksed ja väga olulised, nt õppekavade rakendamine, õppimine ja õpetamine. Võimalik, et osasid õppekava teemasid on praegustes hindamisotsustes vähem kommenteeritud, kuna need pole nii lihtsasti nähtavad, kui seda on õppekava dokument, mille osas märgiti palju parendusvaldkondi.

Kasutatud materjalid

Kumpas-Lenk, K. (2023). Täienduskoolitusasutuste lävendipõhise kvaliteedihindamise tulemused 2019-2022. Tallinn: Eesti Hariduse Kvaliteediagentuur.

Kumpas-Lenk, K., Sukk, M., Mattisen, H., Kattai, E., & Järvet, B. (2020). Täienduskoolituse kvaliteet – vastutus, kitsaskohad, võimalused. Tallinn: Eesti Kõrg- ja Kutsehariduse Kvaliteediagentuur. ISBN 978-9949-481-87-3 (pdf).